

Az erdélyi magyar katolikusok impériumváltás utáni helyzetének értelmezési irányai az elmúlt évtizedekben¹

Sarnyai Csaba Máté – Puchinger Noémi

Az I. világháború után Romániához került magyar területeken előbb a második világháború eseményei, majd a kétpólusú világ kialakulása új mederbe terelték az impériumváltás után megindult folyamatokat. Ám a kisebbség és többség viszonyának kérdései máig sem vesztek jelentőségükből. Különösen igaz ez a többségi állam és a kisebbségi egyházak kapcsolatrendszerére. Máig aktuális témáról van szó, amely a rendszerváltás után újra előtérbe került az államosított egyházi javak visszaszolgáltatása kapcsán. Tanulmányunk az erdélyi magyar katolikusok két háború közti helyzetének releváns interpretációját igyekszik áttekinteni az ezredforduló utáni történetírásában.

A Holló László által szerkesztett tanulmánygyűjteményben az elsődleges hangsúly nem a két háború közti korszakon van. Ahogyan azt az előszóból megtudhatjuk, az Erdélyi Római Katolikus Státus Szakkollégiumának kiadványát vehetjük kézbe. A kötet témájának különös aktualitását az adta, hogy az államosított katolikus vagyon ügyének rendezése kapcsán ismét a Státust támadó publikációk láttak napvilágot Romániában. Ezek hatására a közvélemény szemében romlott a Gyulafehérvári Főegyházmegye megítélése, ami hosszú távon negatív hatást gyakorolhat a második világháború után lefoglalt egyházi tulajdon visszaszolgáltatására. A kötet szerzőinek az elsődleges célja, hogy megismertessék a szélesebb nyilvánossággal a mára feledésbe merült Státus „kialakulásának történelmi hátterét, hajdani jogi helyzetét, fejlődését, vagyonának eredetét és összetételét, intézményrendszerének alakulását, az általa fenntartott nagynevű státusgimnáziumok által, az erdélyi katolikus felekezeti oktatás megszervezésében betöltött szerepét, valamint

¹ A kutatásokat Károli Gáspár Református Egyetem Bölcsészettudományi Kar 2022-24-es Egyéni Kari Kutatói Pályázata támogatta.

társadalometikai jelentőségét”. E mellett a kiadvány a „katolikus autonómia, azaz a klerikus-laikus együttműködés négyszáz éves történetének bemutatásával jó szolgálatot tehet”.²

Holló, a könyvben olvasható *Az erdélyi katolikus autonómia*, illetve *Az Erdélyi Római Katolikus Státus tegnap és ma* című tanulmányaiban³ először az autonómia fogalmát vázolja fel röviden: „Az erdélyi katolikus autonómia, vagyis az Erdélyi Római Katolikus Státus, az Erdélyi Római Katolikus Egyházmegyének az újkor elején, a reformáció terjedésével előidézett történelmi változások hatására kialakult intézménye.”⁴ A Státus egyházmegyei intézményként jött létre; először püspök nélkül, majd később a püspök vezetésével az egyházmegye világi és egyházi képviselőinek egyházkormányzati döntéshozásának, a felekezeti oktatás és az egyházmegyei vagyon adminisztrálásának szervezeteként. Maga a „Státus” fogalom az erdélyi fejedelemség országgyűlésének szervezeti formájából ered, a „Status et Ordines”, vagyis a „karok és rendek” kifejezésből származik. Ez az erdélyi három nemzet és a négy bevett vallás rendjeiből állt össze. Tehát eredetileg mind a négy felekezet használta a Státus nevet, viszont csak a Római Katolikus Státus tartotta meg később is.

Ezek után a Státus keletkezését ismerteti. A történeti közeget az Erdélyi Fejedelemségben a 16. század közepén uralkodó politikai és egyházi viszonyok jelentették. Az Erdélyi Római Katolikus Státus pedig a 17. század közepétől kezdett intézményes formát ölteni. Ezt követően olvashatunk arról a folyamatról, mely Erdély protestáns fejedelmeinek uralkodása alatt fokozatosan elvezetett a római katolikus püspök kitiltásához a fejedelemség területéről. Mivel vezető nélkül maradt az egyház, az országban a katolikusnak megmaradt országgyűlési tagok képviselték a katolikusok ügyét. Ezután az erdélyi katolikus nemesség szerepéről szólt, mely már a 15. században (rendi) közösségként is az egyház patrónusának tartotta magát, az egyházi élet szervezésében és irányításában jelentősen megnőtt. 1653-ban a „Status Catholicus” törvényes jogalapot kapott az Erdélyi Törvénykönyvben. A laikusok egyházi hatalma magába foglalta a felekezeti oktatás megszervezését, lelké-

² HOLLÓ 2007, 6.

³ E két rész újabb formájában megjelent: HOLLÓ 2009; HOLLÓ 2016.

⁴ HOLLÓ 2009, 74.

szek választását, az alapítványok kezelését, a vikárius és később a püspök választását is. 1873 előtt a Státus tagjai a következők voltak: „Az erdélyi püspök, mint elnök, a királyi főkormányshé, a kincstári tanács, és a királyi Tábla katolikus tagjai, az országgyűlési katolikus regalisták, a katolikus főtisztok, főispánok, ítélmesterek, a székesegyházi káptalan tagjai, az esperekek és alesperekek, valamint az erdélyi szerzetes házak főnökei.”⁵

1866 és 1873 között újjászervezték a Státust. A státusgyűlés 1/3 részben egyházi, 2/3 részben világi képviselőből állt össze. A szervezet demokratikusabbá vált, mivel már nem csak hivatalból kijelölt, hanem választott tagok is bekerülhettek. Laikus tagok voltak a „Státus vegyes bizottmány tagjai, minden esperesi kerületből két választott világi képviselő, a kolozsvári főtanoda katolikus világi tanárai, a több mint 5 000 katolikust számláló városok és helységekből egy-egy választott képviselő, kivéve Kolozsvárt, mely három képviselőt küldött.”⁶

A román uralom alatt az 1927-ben megkötött konkordátum alapján támadások érték a Státust és 1932-ben megfosztották nevétől, illetve autonóm jellegétől is. Ekkor, az Accord (A román állam megállapodása a Szentszékkal) aláírása után, Egyházmegyei Tanácsá alakult, jogosultsárai nagy részét elvesztve, majd története újabb fordulatot vett a kommunista hatalomátvétel után.

Románia 1948. július 19-én törvényerejű rendelettel felmondta a konkordátumot és a hozzá kapcsolódó egyezményeket, megkezdte az egyházi javak államosítását. Márton Áron püspök sejtette, hogy a Tanács tagjai, főként a világiak, kommunista befolyás alá kerülhetnek, ezért felfüggesztette annak működését és saját hatáskörébe vonta feladatait.⁷ A kommunista párt megpróbálta feléleszteni a Státust, a Rómával való teljes szakítás reményében, de a püspök és a papok ellenállása miatt intézkedéseik nem értek célra.⁸ A tanulmány záró részében a rendszerváltozás óta eltelt évek főbb eseményeiről kaphatunk képet. 1991-ben felmerült a szándék az Egyházmegyei Tanács munkájának újraindítására. A megvalósításon a Főegyházmegyei Tanács Ideiglenes Bizottsága dolgozott, de tagjai között nem volt teljes az egyetértés.

⁵ HOLLÓ 2009, 85.

⁶ HOLLÓ 2009, 85–86.

⁷ HOLLÓ 2007, 30. Erről részletesebben: HOLLÓ 2013.

⁸ HOLLÓ 2007, 31.

Az érvényben levő törvényes keretek közé beilleszthető formát kellett találni, de többek számára elfogadhatatlan volt „a hajdani nagynevű Státus [...] alapítványi szintű újjászervezése”.⁹ Konkrét elképzelések azonban nem fogalmazódtak meg a megoldásra vonatkozóan. 2001-ben az Ideiglenes Bizottság megbízásából per zajlott az érsekség és a román állam között. A bíróság „helyet adott a felperes kérésének, és kimondta a Szentszék és a Román Kormány 1932. május 30-i egyezménye által létrehozott Gyulafehérvári Latin Rítusú Egyházmegyei Tanács és a Gyulafehérvári Római Katolikus Főegyházmegyei Tanács [...] közötti jogfolytonosságot”.¹⁰ 2005. november 25-én pedig bejegyezték az Erdélyi Római Katolikus Státust, alapítványi formában. Céljával az államosított javak visszaszerzését tűzte ki és a célapok újbóli rendeltetésszerű felhasználásának megvalósítását. Ennek érdekében a laikusok és klerikusok ismét együtt dolgoznak, újjáélesztve a katolikus egyházban egyedülálló, több száz éves múltra visszatekintő együttműködést.

Sas Péter foglalkozik az 1920-ban kezdődött tárgyalások menetével, a román kormány túlzó követeléseivel és a görög keletiek uniójával kapcsolatos hitegetésekkel, melyek sosem valósultak meg, de nagy hatást gyakoroltak a Szentszékre és elkésérítették az erdélyi római katolikus magyarokat. A szerző álláspontja szerint ez vezethetett a tárgyalások ideiglenes megszakadásához: „A román kormánynak adott, megfontolt tervezetüket elutasító, pápai válaszban bizonyára szerepet játszott az erdélyi főpapok híveik akaratát és saját lelkiismeretüket tükröző bátor kiáltása.”¹¹ A tárgyalások később újraindultak, de bizonyos pontokban (egyházmegyék kialakítása, püspökválasztás, hitvallásos iskolák, Patrimonium Sacrum) nem sikerült közelíteni az álláspontokat. Ennek fényében a magyar oldalon is voltak, akik úgy vélték, hogy ilyen előnytelen konkordátum megkötésénél az is jobb lenne, ha egyáltalán nem születne megállapodás. A szerző a folytatásban vázolja a konkordátum főbb pontjait.

Az Erdélyi Római Katolikus Státus elleni támadások és a Római Egyezmény című fejezetből megtudhatjuk, hogy a konkordátum egyik legnagyobb hibája a Státus kihagyása az egyház jogi személyiséggel bíró intézményeinek

⁹ HOLLÓ 2007, 32.

¹⁰ Uo.

¹¹ SAS 2008, 45.

felsorolásából. Ezzel a Státus elvesztette négyszáz éves jogát az egyházi alapok kezeléséhez. Ezek megszerzésére irányultak elsősorban a politikai támadások. A Státust leghevesebben a hungarofób román történész, Onişifor Ghibu támadta. Olvashatunk itt Ghibu tanulmányairól, melyekben kétségbe vonta a Státus működésének jogi alapjait, illetve hogy ezeket többen megcáfolták. A Státus fő ellenzői közül Nicolae Iorga miniszterelnököt említi még, aki a legnagyobb veszélyt a szervezet magyar nemzeti jellegében látta és ezen akart változtatni. Megtudhatjuk, hogy a kormány a konkordátum révén akarta végleg megoldani a problémát. Afeletti aggodalmában, hogy a Szentszék a Státus mellett foglal állást, az egyezmény felmondását is kilátásba helyezte. Végül a többségi politikai vezetés csak azután volt hajlandó támogatni a konkordátumot, miután a Szentszék elfogadta a IX. szakasz azon módosítását, mely megszüntette a Státus jogi személyiségét.

Magát a Státust azonban, nem tudták egy tollvonással felszámolni. Megoldási kísérletként kötötték a Római Egyezményt, mely átalakította azt, megszüntetve egyedülálló autonómiáját. A Státus egykori vezetői célul tűzték ki, hogy mindent megőrizzenek a régi szervezetről, ami nem ütközik az egyezményvel, hogy így védelmezhesék tovább identitásuk két fontos forrását, nyelvüket és hitüket.

A román politikai elit elégedetlenségét jól tükrözi, hogy Iorga úgy vélte, az egyezmény nem oldotta meg a problémát. Álláspontja szerint, bár a Státus megszűnt, „az általa képviselt és megtestesített magyar katolikus erdélyi közösség körül állam és egyház küzdelme fog megindulni”.¹² Ghibu pedig olyannyira elégedetlen volt az események alakulásával, hogy röpiratban támadta magát Iorgát és a kormány más tagjait is, mert az ő értelmezése szerint „a megszületett megállapodás nem más, mint Románia szuverenitása elleni merénylet és az 'irredenta' Státus győzelme”.¹³ Támadásaival elérte, hogy a bíróságok nem fogadták el az egyezményt és így nem ismerték el a most már Gyulafehérvári Római Katolikus Egyházmegyei Tanács néven létező intézményt. Így veszélybe kerültek annak intézményei, melyekre a görögkatolikus egyház – korábbi kijelentéseivel ellentétben – igényt nyújtott be. Még a kormány és az igazságügyi minisztérium ráhatása sem bizonyult

¹² SAS 2008, 54.

¹³ Uo.

eredményesnek. A helyzet megoldása érdekében újból a Szentszékhez kellett fordulni. A szerző összefoglalja az ismételt tárgyalások főbb eseményeit, melyek eredményeként 1940. március 2-án végül királyi rendelet ratifikálta az egyezményt.

Jakab Attila a vallásgyakorlás korlátozása mellett a fő hangsúlyt a felekezeti iskolák fennmaradásáért folytatott küzdelemre helyezi. Előbb ismerteti azokat az előnyöket, melyeket a történeti magyar felekezetek szempontjából az 1918-as gyulafehérvári határozatok nyújthattak volna, ha elnyerik a királyi szentesítést és a gyakorlatban is alkalmazták azokat. Ez azonban nem történt meg és így, szabad vallásgyakorlás helyett többnyire a kormányok szűnni nem akaró románosító törekvésével kellett a nemzeti és vallási kisebbséggé vált magyarságnak szembenéznie. A szerző álláspontja az, hogy az állami egyház – és iskola politikát egyaránt elsődlegesen a románosítás jegyében fogalmazták meg és vitték át a gyakorlatba, mely „egy homogén nemzetállam megvalósítása érdekében [...] a román nemzetstratégia állandó eleme lett”.¹⁴ Elsőként említi a földreformot, mely megfosztotta az egyházakat az iskoláik fenntartásához szükséges források jelentős részétől. Majd kitér arra, hogy az 1923-as alkotmány, az erre épülő állami egyházpolitika és a vonatkozó törvények a román többségű ortodox egyházat tekintették államegyháznak, míg a görögkatolikus közösséget egyértelműen előnyökben részesítették a magyar többségű erdélyi történeti keresztény egyházakkal szemben. Mindeközben egyre nagyobb számban jelentek meg a román állami iskolák és ortodox templomok a magyar lakta területeken, az állami hivatalok is részt vettek az erőszakos románosítási és ezzel párhuzamos ortodox hitre térítési kísérletekben. Megtudhatjuk, hogy előfordultak tömeges áttérések, melyeket többek között a munkahely megtartásának kényszere vezérelt.

Leírja, hogyan készítették ezek az intézkedések összefogásra Erdély római katolikusait, reformátusait és unitáriusait és hogyan fonódott össze egyházi intézményeikért folytatott harcuk híveik nemzeti identitásának megőrzésével. Az összefogás eredményeként egyre gyakrabban léptek fel közösen érdekeik védelmében, majd létrehozták az Erdélyi Magyar Egyházak Felekezeti Központi Tanácsát. Áttekinti azokat a társadalmi változásokat is, melyeket ez az intézkedés előidézett. Ilyen voltak szerinte a magyar vidéki értelmiség,

¹⁴ JAKAB 2009, 45.

kis- és nagybirtokosi réteg elszegényedése. E mellett a kisebbségi középosztály tagjainak többségét ezentúl, állami tisztségviselők helyett, értelmiségiek és egyházi személyek tették ki. Rájuk nagy terheket rótt az új szerepkör, az új magyar vezető réteg megteremtésének feladata. A magyar kisebbség nagy része vidéken élt, így az ő igényeikhez alkalmazkodva kellett megvalósítani a népznevelést.¹⁵

Orosz Krisztofer Levente vonatkozó tanulmánya ~~elején~~ elején világosan megfogalmazza az írói szándékot: „a vagyon kezdetektől a Státus kezelésében állott. Tagadva ezt a román állam helytelen úton magának kisajátította és most, mikor tulajdonképpen ennek a vagyonnak a visszaszolgáltatását igényli a Státus, minden lehetőséget megtagadva igyekszik magának megtartani ezen értékes kincseket.”¹⁶

Az írás a Státus vagyonának eredetét Báthory István fejedelem jezsuitáknak tett 1581-es kolozsmonostori birtok adományára vezeti vissza. A két évvel korábban általa betelepített rend fő feladata Erdélyben is a katolikus szellemű oktatás és a nevelés. Orosz úgy fogalmaz, hogy: „Ezt a vagyont a saját maga pénzéből vette meg és adományozta aztán a jezsuita rendnek. A fejedelemre tartozott tehát annak eldöntése, hogy ezekkel a birtokokkal mit tesz.”¹⁷ Bethlen Gábor fejedelem kezdeményezésére a rendi országgyűlés 1615-ben létrehozta a kincstári birtokokat, amelynek részét képezte a kolozsmonostori uradalom is. Ugyanakkor született az a döntés is, hogy „a fejedelem csak ideiglenesen, nem pedig örök érvényűen adományozhat birtokokat a kincstári vagyonból”.¹⁸ Az újabb változást azt jelentette, hogy a rend 1744-ben visszaváltotta a birtokokat. Ezt a helyzetet a szerző úgy értelmezi, hogy mint újbóli szerzetesi vagyon, nem csupán a jezsuitákat illette, hanem a katolikus egyházat magát, hisz a rend is az egyetemes egyház része. Mária Terézia a jezsuita ordó megszüntetése után ~~aztán~~ a Tanulmányi Alapba olvasztotta a birtokokat, amiket a kancellária Egyházügyi Bizottsága kezelte. Ezt a helyzetet Orosz úgy tekinti, hogy egyházi tulajdonban maradtak.

Témánkhöz kapcsolható Vincze Gábor tanulmánya, melyben bemutatja, hogyan támogatta a magyar kormány a román fennhatóság alá került erdélyi

¹⁵ JAKAB 2009, 51.

¹⁶ OROSZ 2010, 2.

¹⁷ OROSZ 2010, 4.

¹⁸ Uo.

lyi felekezeti iskolákat. A Keleti Akció a két világháború között Romániához került területeken működő magyar intézményrendszer honi kormányzati támogatásának „fedőneve” volt.¹⁹ Már 1918 végétől figyelemmel kísérték a határon túlra került magyarok ügyét az egymást váltó, többnyire a háttérben tevékenykedő szervezetek. Főbb feladatuknak tekintették a segítségnyújtást az anyaországba érkezőknek. E mellett a kisebbségbe kényszerültekkel szembeni jogsértéseket gyűjtötték össze.

A Bethlen-kormány a '20-as évek elején úgy döntött, hogy korlátozza a befogadottak számát. Egyrészt, mert az elhelyezésüket már nem tudták megoldani, másrészt pedig, mert „nem akartak segítséget nyújtani a román hatóságoknak ahhoz, hogy Erdélyt magyartalanítsák”.²⁰ Ezért csak bizonyos csoportoknak engedélyezték a letelepedést, vagy a huzamosabb ideig tartó itt tartózkodást. Az egyetemi tanulmányokat folytatni vágyók eleinte közülük tartózkodtak, de mikor láttak, hogy a módszer nem biztosítja az erdélyi magyar értelmiségi réteg fennmaradását, úgy döntöttek, inkább a helyi képzés erősítését támogatják.²¹

Vincze a magyar felekezeti oktatás kapcsán megállapítja, hogy az új felekezeti iskolák alapítása már 1919-ben szükségessé vált, mert a román Kormányzótanács az államiakat elvette. Pótlásukra összefogtak Erdély történelmi egyházai, de önerőből nem tudták volna fenntartani ezeket az intézményeket, hiszen az 1921-es földtörvény miatt elvesztették az anyagi szükségleteik fedezésére szolgáló birtokállományuk majdnem egészét. A Magyarországról érkezett segélyek kétharmad részét tehát a felekezeti oktatási intézmények fenntartására fordították.²² Ezzel megteremtették az elemi és középfokú képzés alapjait. Az időközben felnőtt generáció tagjai közül a továbbtanulni kívánók pedig elsajátították az államnyelvet, így a román egyetemeken szerezhettek diplomát.²³

¹⁹ VINCZE 2010, 283.

²⁰ VINCZE 2010, 285.

²¹ Az oktatási intézmények mellett támogatták a művelődést, folyóiratokat (a *Magyar Kisebbséget* is), a gazdasági szövetkezeteket és a kisgazda társadalmat. VINCZE 2010, 287.

²² VINCZE 2010, 285.

²³ VINCZE 2010, 286.

Tamási Zsolt *Gyárfás Elemér és a katolikus iskolák* című tanulmánya Gyárfás Elemér Státus iskolák fenntartásáért folyó küzdelemben vállalt szerepét, valamint korábbi tapasztalatait és a gondolkodását meghatározó alapelveket járja körül.

Gyárfás már az I. világháború előtt is kritikusan szemlélte a felekezeti oktatásba történő beavatkozást a Román Fejedelemségben és az Osztrák–Magyar Monarchiában is. Láta és ki is emelte mindkét állam esetében a kisebbségi-nemzeti nyelvű és jellegű oktatás háttérbe szorítására irányuló törekvéseket. 1904-ben egyaránt elítélte az államnyelv erőltetését a nem államnyelvű felekezeti oktatásban mindkét részéről, ezzel a felekezeti oktatás autonómiájának fontosságát képviselve már ekkor is.

Az impériumváltás után Gyárfás bízott benne, hogy a román kormány nem ismétli meg a magyar kormány fenti jogi hibáit, bár tisztában volt azzal is, hogy a román törvényhozásban az ókirálysági politikusok és az erdélyi románok főszeponjtjai különböztek. 1921-ben írt tanulmányából kitűnik, hogy a felekezeti iskolák nyilvánossági jogának biztosítása a könnyebb, az iskolafenntartási költségek fedezése a nehezebb, ezzel előre látta a Státus iskolák működésének egyik fő problémáját is. Ugyanakkor felmérte azt is, hogy az állami támogatás az elemi oktatás szintjén fontosabb. Azt is látta, hogy a román kormány a román felekezetek álláspontja alapján fog dönteni a felekezeti oktatás fenntartása kapcsán.

Gyárfás mindezt figyelembe véve készítette elő *A hitvallásos iskolatípus* című indítványát az 1921. november 12-i Státusgyűlésre. Ebben leszögezte egyfelől, hogy a Státus-iskoláknak államsegélyre van szükségük. E cél elérését biztosabbnak látta akkor, ha a katolikus iskolák fenntartását világegyházi szempontból közelíti meg, nem pedig etnikai kérdésként. Részben azért jutott erre a következtetésre, mert a romániai magyarságot nem érezte sem elég erősnek, sem elég egységesnek, sem pedig elég szervezettnek. Úgy vélte, hogy csak akkor remélheti a világegyház erkölcsi és anyagi támogatását, és így a szándékolt cél elérését, ha világegyházi szempontból nézi a témát is.

Gyárfás két módon igyekezett biztosítani a Státus-iskolák működését. Az egyik az államosítás kivédése, illetve az állami beavatkozás minimalizálása. A másik az iskolák működéséhez szükséges anyagi háttér biztosítása, lehetőleg törvényileg garantált, rendszeres államsegély formájában. „A felekezeti, katolikus Státus-iskolák egyházi felügyelete, a nyilvánvaló állami, részben

románosító beavatkozás kivédése folyamatosan visszatérő motívum úgy a Státus-gyűlések, mint Gyárfás Elemér részéről. Gyárfás a kisebbségi létbe kerülő magyarság mentsvárának tekintette a felekezeti oktatást.²⁴ A felekezeti iskolák államosítási tervét a Státus határozottan elutasította. Majd miután bevezették a román nyelvet, a történelem és földrajz román nyelvű oktatását, a tanárok nyelvvizsga-kötelezettségét és megtiltották a magántanulók és más vallású diákok felvételét. Gyárfás megfogalmazott egy indítványt. Ebben aggodalmát fejezte ki a közoktatásügyi kormányzat fenti kérdéseket érintő rendeleteivel kapcsolatban, mivel ezek a felekezeti oktatás mellett az anyanyelvi oktatást is veszélyeztették.

1925-ben hasonló helyzet állt elő a kisebbségeket hátrányosan érintő Anghelescu-féle magánoktatási törvény betervezése után.²⁵ A Státus ekkor tiltakozással fordult az uralkodóhoz, de nem jártak sikerrel. Emiatt a tagok egy része úgy látta, hogy a hatékony magyar érdekképviselet hiánya okozta a kudarcot. Ebből azt a következtetést vonták le, hogy a szenátorokat rá kell venni: a kisebbségvédelmi cikkelyek betartására késztessek a kormányt.²⁶ Gyárfás, szenátorként, igyekezett ennek megfelelni. Ennek ellenére sem jelentek meg a román jogrendben a Státus és a kormány közti magánoktatási törvényre vonatkozó egyeztetéseken megfogalmazott igények.

Az 1930-as évek elején a román állam agresszív támadást indított a felekezeti iskolák ellen és igyekezett az állami iskolákba átirányítani a diákokat. Erre válaszul Gyárfás ismét megfogalmazta, hogy a Státus-iskoláknak nem mint etnikai, hanem mint felekezeti iskoláknak a jogvédelme hozhat csak eredményt: „nekünk katolikusoknak a hitvallásos iskola nem politikai hatalom kérdése, még csak nem is elsősorban nemzeti vagy faji érdek, hanem világnézeti kérdés.”²⁷

Emellett a Státus-iskolák fenntartásának anyagi alapja volt még hangsúlyos kérdés a két világháború között. Mivel nem kaptak államsegélyt erre a célra 1923-ban felmerült, hogy – a megváltozott viszonyok között – mennyire indokolt a hét főgimnázium fenntartása. Elvben ugyanis a Státus minden

²⁴ TAMÁSI 2016, 157.

²⁵ BÍRÓ 1941, 29.

²⁶ BÍRÓ 1941, 29.

²⁷ GYÁRFÁS Elemér: Régi célok – új eszközök. *Erdélyi Tudósító* 15/23, 1932, 761–762. Idézi: TAMÁSI 2016, 162.

iskolájához ragaszkodott, de fenntartani saját forrásból csak hármat tudott. 1932-ig az államsegélyért folyó küzdelem volt hangsúlyos.

1931-ben Gyárfást megválasztották a Státus világi elnökének, így reálpolitikusként, ténylegesen működtethető megoldásokat igyekezett keresni és a bizonytalan politikai helyzetre reflektálni. 1934-ben a főgimnáziumok kapcsán az értelmiségi képzésekkel szemben a konkrét megélhetést biztosító képzések mellett foglalt állást. A legfőbb feladatnak az érintettek megélhetésének megalapozását tartotta, így a székelyföld gazdasági megerősítését tekintette az oktatás elsődleges céljának.

Holló László az erdélyi katolikus autonómia intézményesülésének három fő okát említi: a reformáció hatását, a törvényeket és országgyűlési határozatokat, melyek a protestantizmust helyezték előtérbe és a „jogait védő katolikus társadalom egyházköri tevékenységét és kollektív fellépését”.²⁸ További kulcsfontosságú megállapítása, hogy a két világháború között megjelent román tanulmányokban a „Statul Romano-Catolic” fordítást használták a Státusra, ami szándékos félreértelmezés volt, mivel a státus sohasem használta magára a „Stat” vagyis állam kifejezést. Ehhez kapcsolódik egy téves, de meghatározó interpretáció, Onisifor Ghibu, aki a Státus létjogosultság tendenciózusan vizsgáló bizottság vezetője is volt. Őt megelőzően senki sem állította a státus intézményét a politikai állammal párhuzamba, azzal konkurens intézménynek láttatva azt. Ghibu viszont erre alapozva támadta a katolikus státust, mondván „állam az államban”. Sajnálatos módon kritikátlanul átvették későbbi szerzők is ezt a félreértelmezést.²⁹

Sas Péternek a konkordátumot érintő következtetései szerint az, hogy a Szentszék mindenáron meg akarta kötni a megállapodást, és az engedékenység, amit a tárgyalások során mutattak XI. Pius pápa álláspontjával magyarázható, melynek lényege „az egyház önkéntes önkorlátozása az állammal való szövetség érdekében”.³⁰

A Státus körüli viták többségi nemzetbeli kulcsfigurája, Onisifor Ghibu, szemlélet módja kapcsán tett fontos megjegyzése szerint, az impériumváltás után „a hódítók általános történelmi példázatai alapján akart eljárni. Kifogá-

²⁸ HOLLÓ 2007, 19-20.

²⁹ HOLLÓ 2016, 30-31.

³⁰ SAS 2008, 50.

solta, hogy Erdély megszállása és átvétele túlzottan is civilizált módon történt”.³¹

Jakab Attila kötete vonatkozó részének summázatában leszögezi, hogy valódi célját a román kormány fent említett kisebbség – főként magyar többségű egyházakat korlátozó - politikája nem érte el teljes mértékben, mert az egyházak „emberfeletti küzdelmet vívtak létfenntartásuk megőrzéséért, s egészen a kommunista államosításig a felekezeti iskolahálózatok a magyarság legkiterjedtebb intézményrendszerét alkották”.³²

Orosz Krisztofer Levente az Erdélyi Katolikus Státus vagyonának eredetét tárgyaló tanulmányában úgy értelmezi, hogy a Státus vagyona eredendően a jezsuitáknak adott fejedelmi donációból alakult ki. Ezt a vagyontestet a rend 1773-as feloszlata után a királynő a Tanulmányi alapba olvasztotta és a kancellária Egyházügyi Bizottsága kezelte. Ezt a helyzetet értékeli úgy, hogy így nem került állami tulajdonba a vagyon. Felfogása szerint ez jelenti a jogi alapját annak, hogy a későbbiekben a Státus és nem a mindenkori államhatalom a kezelője és a tulajdonosa a birtokoknak. Ennek kapcsán alapjában egyetértünk Kovács Kálmán Árpáddal: a Bizottságot az uralkodó elsődlegesen azért hozta létre, mert a vallás terjesztésére szánt alapok igazgatását az udvar államigazgatási ügynek (publico-politicumnak) tekintette, még ha „odaszánásuk szándéka a katolikus vallás terjesztése volt is”. Más szóval az állam a közjó érdekében befolyása alá vonta az egyházi és vallási életét, aminek ezek az alapok fontos anyagi forrását képzik.³³

Vincze Gábor tanulmányának kulcs gondolata, hogy a korszakban a „felekezetieskedés” nem volt jellemző. A Felekezetközi Tanács munkájában a római katolikus, a református, az evangélikus és az unitárius egyház is részt vett. Itt osztották el a Magyarországról érkező, elsődlegesen oktatási célú, összegeket, fejkvóta alapján. A szerző megállapítja, hogy a korrupció ekkor biztosan nem öltött látványos méreteket.³⁴

Az oktatási intézmények megóvása kapcsán Tamási Zsolt jól összegzi az érintett iskolák helyzetét: „a Státus-iskolák sorsát a folyamatos megszorító

³¹ SAS 2008, 51.

³² JAKAB 2009, 60.

³³ KOVÁCS 2004, 31.

³⁴ VINCZE 2010, 287.

törvénykezés, az államsegély elmaradása, a nyilvánossági jog biztosítása, a tantervi beavatkozások alakították”.³⁵ Fontos kitétele az is, hogy az iskolák fennmaradásukat nagyban Gyárfás Elemér áldozatos munkájának köszönhetik.

Mint fentebb láthattuk többen foglalkoztak az erdélyi magyar anyanyelvű katolikusok két háború közti helyzetével: a Konkordátum történetével, a vallásalapokkal kapcsolatos jogi kérdésekkel. Mások a Státus történetét vették alá részletes vizsgálatnak, megszüntetéséig/átalakításáig; vagy az erdélyi magyar kisebbség mindennapi küzdelmeit, életkörülményeit, anyanyelv használati, kultúramegőrzési, oktatási és szabad vallásgyakorlati lehetőségeit elemezve.

Az impériumváltás utáni évtizedben az autonómiáért és egyházi vagyoneért folytatott küzdelmek középpontjában az Erdélyi Római Katolikus Státus állt. Az állam úgy akarta megszerezni a vallásalapok feletti rendelkezés jogát, hogy – a vagyon kezeléséhez való jogán túl – kétségbe vonta a Státus pusztá létének jogosságát, egyházi és világi elismertségét is elvitatva. Ezek a törekvések nem jártak teljes sikerrel, mert az alapok kezelésének joga nem szállt át az államra. A Státus azonban megszűnt az az egyedülálló autonóm szervezet lenni, mely négyszáz éven keresztül meghatározója volt az erdélyi római katolikus egyház működésének. Ezért, bár továbbra is több tanulmány foglalkozott kánonjogi és főkegyúri elismertségének újbóli alátámasztásával, a későbbiekben a vallásalapok kerültek a figyelem középpontjába. Kinek van joga birtokolni és kezelni azokat, akár világi, akár egyházi részről, van-e a két jogkör között valódi különbség. Ezek a kérdések azért is váltak különösen hangsúlyossá a közel múltban, mert az államosított egyházi vagyon visszaadásának ügyében kulcsfontosságú érvek és cáfolatok forrásai.

Bibliográfia

BÍRÓ 1941

BÍRÓ Sándor: Az erdélyi magyar iskola keresztútja. *Magyar Szemle* 40/1, 1941, 27–35.

HOLLÓ 2007

³⁵ TAMÁSI 2016, 159.

- Fejezetek az Erdélyi Római Katolikus Státus történetéből.* Szerk. HOLLÓ László. Csíkszerda, Státus Kiadó, 2007.
- HOLLÓ 2009
HOLLÓ László: Az erdélyi római katolikus autonómia: az Erdélyi Római Katolikus Státus. In: *Studia Theologica Budapestinensia*, 34. Szerk. FODOR György–TÖRÖK József–TUSOR Péter. Budapest, PPKE HTK, 2009, 73-90.
- HOLLÓ 2013
HOLLÓ László: Az Erdélyi Római Katolikus Státus és Márton Áron püspök viszonya. In: *Az idők mérlegén. Tanulmányok Márton Áron püspökről.* Szerk. BODÓ Márta–LÁZÁR Csilla–LÖVÉTEI László. Budapest–Kolozsvár, Szent István Társulat, 2013, 67-79.
- HOLLÓ 2016
HOLLÓ László: Az Erdélyi Római Katolikus Státus tegnap, ma és holnap In: *Gyárfás Elemér, a „civil püspök”. A Gyárfás Elemér halálának 70. évfordulója alkalmából tartott emlékkonferencia előadásai.* Szerk. HOLLÓ László. Budapest–Kolozsvár, Szent István Társulat, 2016, 26-62.
- JAKAB 2009
JAKAB Attila: *Vergődésben. Magyar kisebbségek „történelmi” egyházai az átalakuló Európában. Problémátár.* Budapest, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatási Közalapítvány, 2009.
- NAGY 1944
NAGY Lajos: *A kisebbségek alkotmányjogi helyzete Nagyromániában.* Kolozsvár, Erdélyi Tudományos Intézet, 1944.
- KOVÁCS 2004
KOVÁCS Kálmán Árpád: Az új egyházpolitikai irányvonal bevezetése Erdélyben (1773). *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok* 15/3-4, 2004, 5-40.
- OROSZ 2010
Orosz Krisztofer Levente: *A Státus-alapok jogi természete.* Szakdolgozat. Kolozsvár, Babes-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Kar, 2010.
- SAS 2008
SAS Péter: *Az erdélyi római katolikus egyház, 1900-1948.* Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2008.
- TAMÁSI 2016
TAMÁSI Zsolt: Gyárfás Elemér és a katolikus iskolák In: *Gyárfás Elemér, a „civil püspök”. A Gyárfás Elemér halálának 70. évfordulója alkalmából tartott emlékkonferencia előadásai.* Szerk. HOLLÓ László. Budapest–Kolozsvár, Szent István Társulat, 2016, 148-165.
- VINCZE 2010

VINCZE Gábor: A Keleti Akciótól a revízióig, Bethlentől Telekiig. (Budapest Erdély-politikája az 1920–30-as években.) In: *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról*. Szerk. MIKLÓS Péter. Szeged, Belvedere Meridionale, 2010, 283–290.